

ISSN 1561-6908

Економіка: проблеми теорії та практики

Збірник наукових праць

Випуск 264

Том IX

¹¹ Ерфан В.Й.

ВИРОБНИЦТВО ТА ВИРОЩУВАННЯ ПЛОДІВ, ЯГІД ТА ВИНОГРАДУ- ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розкриваються зміст та критерії продовольчої безпеки, передусім з виробництва та вирощування плодів, ягід та винограду. Здійснено дослідження з позицій міжнародних порівнянь щодо виробництва та урожайності такої продукції в провідних країнах „Великої сімки”, окремих країнах Центральної Європи та в Україні. Значна увага приділена регіональним особливостям в забезпеченні продовольчої безпеки України.

Ключові слова: продовольча безпека, виробництво плодів, ягід та винограду, країни „Великої сімки”, країни Центральної Європи, регіональні особливості.

Кожна країна має гарантувати власну продовольчу безпеку, яка визначається такими чинниками: виробничо-продуктивною стійкістю агропродовольчого комплексу та його спроможністю вчасно реагувати на кон'юнктуру агропромислового ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що має забезпечувати доступність продовольства для всіх громадян; недопущенням імпоротної експансії по тих продовольчих товарах, продукування яких у необхідних обсягах може здійснювати національний агропродовольчий комплекс.

Критерієм продовольчої безпеки є забезпечення достатнього харчування всім громадянам за нормальних умов та мінімально необхідного за надзвичайних обставин. Особлива роль у забезпеченні продовольчої безпеки належить плодоягідній та виноградарській продукції, через яку здійснюється вітамінізація людського організму, а відповідно і відтворення населення та робочої сили. Крім того, для профілактики багатьох захворювань, збереження здоров'я та генофонду нації необхідне повноцінне харчування населення.

В Україні чітко виділились спеціалізовані регіони, де зосереджена найбільша частка виробництва такої вітамінізованої продукції, і вони відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки з плодоягідної та виноградарської продукції.

Ряд українських вчених-економістів І.Ф.Бінько, О.С.Власик, В.П.Мікловда, С.І.Пирожков, М.І.Пітюлич, В.А.Поповкін, В.Т.Шлемко та ін., здійснили теоретичні дослідження та прикладні розробки щодо розміщення продуктивних сил агропромислового комплексу, стратегії подальшого розвитку продовольчої та внутрішніх складових національної економічної безпеки.

Невирішеність багатьох проблем продовольчої безпеки, особливо на регіональному рівні, вимагає подальших наукових досліджень у цій сфері та створення необхідної бази з основних напрямів забезпечення такої безпеки,

здійснення постійного моніторингу національних та регіональних економічних інтересів, загроз продовольчій безпеці та життю заходів щодо відвернення цих загроз.

Метою даної статті є висвітлення актуальних проблем продовольчої безпеки як на національному, так і регіональному рівнях, передусім з виробництва плодів, ягід та винограду. В роботі використано методи аналізу, синтезу та експертні оцінки автора. У структурному відношенні стаття побудована таким чином: в першому розділі розглянуто теоретичні основи організації вирощування і виробництва продукції плодоягідництва та виноградарства; у другому проаналізовано роль регіону в системі продовольчої безпеки України з аналізованої проблеми.

1 ТЕОРЕТИКО ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОЩУВАННЯ І ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПЛОДОЯГІДНИЦТВА ТА ВИНОГРАДАРСТВА

З міжнародної системи стандартних статистичних класифікацій органічно походять європейська й національні системи статистичних класифікацій. У відповідності до Національного класифікатора України вирощування фруктів (яблук, слив, тощо), ягід (суниці, малини, смородини тощо) та винограду відноситься до підкласу 01.13.0 [3, с. 16].

Поряд із збільшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема плодів і ягід та винограду, невідкладним завданням є подальше підвищення їх якості. Для цього необхідно забезпечити об'єднання зусиль сільського господарства, галузей промисловості, що його обслуговують та сфер заготівлі, зберігання, переробки, транспортування і реалізації сільськогосподарської продукції, передусім плодоягідницької та виноградарської. У світовому господарстві втрачається значна частина врожаю сільськогосподарських культур. Так, за даними Міжнародної організації у справах продовольства і сільського господарства (ФАО) втрати зерна при зберіганні щороку становлять 6-10 % і більше; картоплі, овочів і плодів – 25-30 % [4, с. 691].

В Україні особливої уваги потребує не тільки дотримання агротехнічних вимог вирощування такої продукції, а й „забезпечення переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, оскільки через неналежне її зберігання втрачається близько 25,0 % усієї продукції” [2, с. 393]. Ці вимоги особливо актуальні для Закарпатської області, оскільки серед регіонів Українських Карпат вона виділяється щодо площ і виробництва плодоягідної та виноградарської продукції. Зокрема, якщо у 1990 р. площа плодово-ягідних насаджень у плідноносному віці в Україні становила 679,8 тис. га, то в Закарпатській області, в умовах малоземелля, 24,7 тис. га (3,6 %), в Івано-Франківській області 15,6 тис. га (2,2 %), Львівській 20,1 тис. га (2,9 %), і в Чернівецькій – 21,6 тис. га (3,2 %). У 2000 р. проти 1990 р. площа плодоягідних насаджень у плідноносному віці в Україні зменшилась з 679,8 до 378,0 тис. га, або на 44,4 %, а в Закарпатській області з 24,7 до 13,5 тис. га, або на 45,4 %, в

Івано-Франківській області з 15,6 до 8,7 тис. га, або на 44,3 %, у Львівській з 21,0 до 13,2 тис. га, або на 37,1 %, а в Чернівецькій відповідно з 21,6 до 15,4 тис. га, або на 28,7 % [5, с. 252].

Значно зменшилися площі винограду як в Україні, так і в провідних її регіонах, що займаються виробництвом і переробкою такої продукції. Зокрема, у 2000 р. порівняно з 1990 р. валовий збір винограду зменшився з 835,7 до 513,8 тис. т, або на 38,5 %. В Закарпатській області, навпаки валовий збір такої культури збільшився від 28,5 до 41,9 тис. т., у Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях валові збори винограду незначні, і за 2000 р. становили відповідно 0,7; 1,4 та 1,0 тис. т [8, с. 194].

Знання природи вирощування продукту, процесів, які в ньому відбуваються, розроблених для нього режимів зберігання дають змогу звести втрати до мінімуму. При цьому, розрізняють два види втрат продуктів при зберіганні: у масі і в якості. Здебільшого вони взаємопов'язані, тобто втрати у масі супроводжуються втратами в якості і навпаки. Тому проблеми поліпшення зберігання продукції та її переробки має комплексний характер. Один із напрямків її вирішення – будівництво сховищ і холодильників у заготівельних та торговельних організаціях. Не менш важливим напрямком є розвиток бази зберігання продукції безпосередньо в місцях її виробництва [4, с. 691-693].

Отже, 1990 р. щодо площ плодів, ягід та винограду, а також їх виробництва і переробки може бути стратегічним напрямком подальшого розвитку цих провідних видів економічної діяльності, особливо для регіонів, в тому числі й Закарпатської області, де сприятливі природнокліматичні умови. Тому науковий і практичний інтерес представляють дослідження щодо виробництва та урожайності плодів, ягід, цитрусових та винограду на світовому ринку такої рослинницької продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Міжнародні порівняння з виробництва та урожайності плодів, ягід, цитрусових та винограду*

Окремі країни світу	2000	2001	2002	2003	2004	Середньорічне виробництво за період 2000-2004 рр.
	Виробництво, млн. т					
Весь світ	471,7	472,2	477,9	480,2	503,3	481,1
<i>Провідні країни „Великої сімки”</i>						
Італія	18,0	18,3	16,1	15,7	17,7	17,2
Канада	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Німеччина	6,3	4,4	4,4	4,5	4,3	4,8

Продовження табл. 1

Великобританія	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3
США	32,8	30,1	30,3	29,1	29,9	30,6
Франція	11,3	11,0	10,7	9,7	11,0	1,7
Разом:	69,5	64,8	62,5	59,9	63,8	64,1
Окремі країни Центральної Європи (ЦЄ)						
Польща	2,2	3,4	3,0	3,3	3,4	3,1
Угорщина	1,7	1,7	1,2	1,3	1,5	1,5
Разом:	3,9	5,1	4,2	4,6	4,9	4,5
Довідково: Україна	2,0	1,4	1,6	2,2	2,0	1,8
	Урожайність, ц/га					Середньорічна врожайність
Весь світ	96,4	96,7	97,0	95,6	98,0	96,7
Провідні країни „Великої сімки”						
Італія	131,2	135,7	121,8	115,3	133,1	127,4
Канада	111,4	101,8	93,4	92,6	93,9	98,6
Німеччина	166,8	120,6	122,8	122,1	118,4	131,0
Великобританія	117,2	138,3	136,1	117,9	118,2	125,5
США	251,7	232,6	236,8	229,3	234,0	236,9
Франція	108,5	106,9	103,1	94,9	110,2	104,7
Разом:	165,8	156,9	152,4	147,7	156,4	152,2
Окремі країни Центральної Європи (ЦЄ)						
Польща	57,8	86,1	77,1	86,7	93,2	80,2
Угорщина	91,0	85,2	75,5	72,1	92,0	83,2
Разом:	65,0	85,0	75,0	79,3	87,5	77,6
Довідково: Україна	41,2	31,5	37,1	56,6	55,2	44,3
	Площі насаджень, млн. га					Середньорічні площі
Весь світ	48,9	48,8	49,3	50,2	51,4	49,7
Провідні країни „Великої сімки”						
Італія	1,37	1,35	1,32	1,36	1,33	1,35
Канада	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07
Німеччина	0,38	0,36	0,36	0,37	0,36	0,37
Великобританія	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
США	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3

Закінчення табл. 1

Франція	1,04	1,03	1,03	1,02	1,0	1,02
Разом:	4,19	4,13	4,1	4,14	4,08	4,13
<i>Окремі країни Центральної Європи (ЦЄ)</i>						
Польща	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Угорщина	0,2	0,2	0,16	0,18	0,16	0,18
Разом:	0,6	0,6	0,56	0,58	0,56	0,58
Довідково: Україна	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

*Розраховано за джерелом: [5, с. 358, 359].

З аналізу показників табл.1, як свідчать наші дослідження, витікають такі висновки. В аналізованих шести країнах „Великої сімки” (в дослідження не включена Японія, оскільки вона не ввійшла в число провідних країн-виробників такої продукції) середньорічне виробництво плодів, ягід, citrusових та винограду за п'ятирічний період (2000-2004 рр.) становило 64,1 із 481,1 млн. т, або 13,3 % до світового виробництва цих видів продукції.

В аналізованих країнах Центральної Європи (Польща та Угорщина) середньорічне виробництво цих видів продукції становило 4,5 з 481,1 млн. т, або 1,0 %.

В Україні середньорічне виробництво цих видів продукції (за винятком citrusових) становило 1,8 із 481,1 млн. т, або 0,4 %. Середньорічна урожайність цих культур на світовому ринку такої сільськогосподарської продукції становила 96,7 ц/га, в країнах „Великої сімки” – 152,2 ц/га, в аналізованих країнах Центральної Європи – 77,6 ц/га, а в Україні тільки 44,3 ц/га.

В аналізованих країнах „Великої сімки” зосереджено 4,13 із 49,7 млн. га площі насаджень плодів, ягід, citrusових, винограду, або 8,3 %. В двох аналізованих країнах ЦЄ – 0,58 млн. га, або 1,2 %, а в Україні всього 0,8 % світових насаджень.

Якщо на світовому ринку чітко проявляється незначне розширене відтворення виробництва такої продукції та площі насаджень, в той час як в аналізованих країнах „Великої сімки” та Центральної Європи така тенденція не проявляється.

Перспективними напрямками (середньострокова перспектива) для України з нарощування виробництва є підвищення середньорічної врожайності плодів, ягід та винограду із 44,3 до рівня аналізованих країн Центральної Європи, тобто до 77,6 ц/га, а в довгостроковій перспективі до 96,7 ц/га середньорічної врожайності країн світу за рахунок впровадження та акліматизації європейських сортів такої продукції.

2 РЕГІОН В СИСТЕМІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ВИРОЩУВАННЯ І ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПЛОДОЯГІДНИЦТВА ТА ВИНОГРАДАРСТВА

В Україні існують значні регіональні відмінності у середньодушовому споживанні продуктів харчування, особливо плодоягідних та виноградарства. Також спостерігається значне коливання вартості окремих продуктів у різних регіонах. Особливо небезпечним є недоїдання для здоров'я дітей, виробництва продуктів для яких здійснюється вкрай незадовільно. Недостатня вітамінна забезпеченість організму у такій продукції є причиною поширення поліавітамінозів, які супроводжуються зниженням захисних властивостей організму, головними болями, втомою, подразливістю, погіршенням уваги, зниженням працездатності людини, що є основою для розвитку та прогресування інших захворювань, пов'язаних з несприятливими умовами [1, с. 59]. Отже, вирощування і виробництво плодів, ягід та винограду є важливою складовою продовольчої безпеки, стан якої відображає табл. 2.

Таблиця 2

Площа, виробництво та урожайність плодів, ягід та винограду в Україні та Закарпатській області у 2005-2007 рр.*

Показники	За національною статистичною методикою							
	Україна				Закарпатська область			
	2005	2006	2007	Середньорічні показники: площі, виробництва, урожайності	2005	2006	2007	Середньорічні показники: площі, виробництва, урожайності
Площа плодоягідних насаджень, тис. га	299	281	271	283	13,5	13,6	14,0	13,7
в тому числі у плодоносному віці	286	248	238	257	12,2	12,2	12,6	12,3
Площа виноградних насаджень, тис. га	96	93	93	94	4,6	4,6	4,8	4,7
в тому числі у плодоносному віці	81	76	71	76	4,4	4,1	4,2	4,2
Виробництво плодів і ягід, тис. т	1690	1114	1470	1425	66,4	63,0	63,6	64,3

Закінчення табл..2

Виробництво винограду, тис. т	443	301	360	368	27,2	25,0	21,4	24,5
Виробництво на 1 особу, кг плодів і ягід винограду	36	24	32	31	53	51	51	52
Урожайність ц/га: плодів і ягід винограду	63,7	45,0	61,7	50,3	54,6	51,8	50,6	46,9
	54,9	39,7	50,5	39,1	66,8	61,6	50,8	52,1
За міжнародною статистичною методикою								
Площа плодючих та виноградних насаджень, тис. га	395	374	364	377	18,1	18,2	18,8	18,4
в тому числі у плодоносному віці	367	324	309	333	16,6	16,3	16,8	16,5
Виробництво плодів і ягід та винограду, тис. т	2133	1415	1830	1793	93,6	88,0	85,0	88,8
Виробництво плодів і ягід та винограду на 1 особу, кг	45	30	40	39	75	71	68	72
Урожайність з плодів і ягід та винограду ц/га	54,0	37,8	50,3	47,5	51,7	48,3	45,2	48,3

*Розраховано за джерелом: [9, с. 163, 166, 175; 149; 7, с. 128; 6, с. 371]

З аналізу показників табл. 2 витікають такі висновки за традиційною (національною) статистичною методикою: *по перше*, частка середньорічної площі плодючих насаджень в Закарпатській області за аналізований період (2005-2007 рр.) становить 4,8 % до відповідного показника по Україні (13,7 із 283 тис. га), аналогічна частка, в тому числі, й у плодоносному віці. Частка середньорічних виноградних насаджень в регіоні, в тому числі й в плодоносному віці, за аналізований період становить 5,0 % до таких площ по Україні. *По друге*, з виробництва плодів і ягід середньорічна частка Закарпаття становить 4,5 % (64,3 із 1425 тис.), а по виробництву винограду – 6,7 % (24,5 із 368 тис. т).

По-третє, Закарпаття має незаперечні порівняльні переваги щодо виробництва такої продукції в розрахунку на 1 особу. Якщо в Україні середньорічне виробництво плодів і ягід в розрахунку на 1 особу становило 31 кг, то в Закарпатській області – 52 кг, що майже в 1,7 рази більше, а з винограду регіональний показник перевершує національний у 2,5 рази.

По-четверте, дані показників табл. 1 „Міжнародні порівняння з виробництва та урожайності плодів, ягід, цитрусових та винограду та табл. 2 щодо урожайності з 1 га/ц плодів, ягід та винограду не співпадають, тому ми здійснили розрахунки за міжнародною статистичною методикою, за такою формулою:

$$Y = \frac{B_1 + B_2}{S_1 + S_2}$$

де, Y – урожайність, ц/га;

B_1 – виробництво плодів і ягід, тис. т;

B_2 – виробництво винограду, тис. т;

S_1 – площа плодоягідних насаджень, тис. га;

S_2 – площа виноградних насаджень, тис. га.

Звідси, середньорічна врожайність по регіону за 2005-2007 рр. становить:

$$Y = \frac{64,3 + 24,5}{13,7 + 4,7} = \frac{88,8}{18,4} = 4,83 \text{ т/га, або } 48,3 \text{ ц/га}$$

Отже, в цілому середньорічна урожайність за 2005-2007 рр. плодів, ягід та винограду в Закарпатській області склала 48,3 ц/га, а в Україні – 47,5 ц/га. Ці показники значно нижчі від аналогічних аналізованих країн Центральної Європи, де середньорічна врожайність за 2000-2004 рр. становила 77,6 ц/га, а в Угорщині – 83,2 ц/га. Звідси, більш ефективно виробництво плодів, ягід та винограду здійснюється в аналізованих двох країнах ЦС, оскільки досягнута середньорічна урожайність цих культур в Закарпатській області у 2005-2007 рр. становила 62,2 % до рівня аналізованих країн у 2000-2004 рр. А в Україні цей показник становив 61,2 %. Тому перспективним напрямком вирощування цих культур як для України, так і Закарпаття повинні бути показники досягнуті Угорщиною та Польщею, щодо середньої врожайності у 2000-2004 рр.

В цілому, продовольчу безпеку України з виробництва плодів та ягід забезпечують такі спеціалізовані регіони (області), а саме: Вінницька, яка у 2007 р. виробила 208 із 1470 тис. т, або 14,2 %; Дніпропетровська – 152 тис. т, або 10,3 %; Хмельницька – 148 тис. т, 10,1 %; Донецька – 93 тис. т, або 6,3 %; Запорізька – 67 тис. т, або 4,6 %; Закарпатська – 64 тис. т, або 4,3 %; Чернівецька – 62 тис. т, або 4,2 %; Полтавська – 59 тис. т, або 4,0 % та Рівненська – 55 тис. т, або 3,7 % [9, с. 172].

Для дослідження нами відібрано регіони, які домоглися виробництва плодів і ягід більше 50 тис. т, і в цілому на ці 10-ь регіонів у 2007 р. припало 65,7 % виробництва такої продукції.

Стосовно виробництва винограду (2007 р.) чітко виділилося п'ять спеціалізованих регіонів (областей) України, а саме: Одеська, на яку припало 39,6 % (142,5 із 359,7 тис. т); АР Крим – 33,0 % (118,6 тис. т); Миколаївська – 27,5 % (27,1 тис. т); Закарпатська – 5,9 % (21,4 тис. т); Херсонська – 5,5 % (19,8 тис. т). В цілому на ці регіони припало 91,5 % виробництва винограду в Україні, і вони забезпечують національну продовольчу безпеку з такої продукції. Отже, природно-ресурсний потенціал з виробництва плодів, ягід та винограду доцільно використати у харчопереробній промисловості для широкування та розширеного відтворення відповідної продукції безпосередньо в цих регіонах. Вважаємо, що науково-дослідні інститути з плодівництва, ягідництва та виноградарства повинні більш цілеспрямовано здійснювати діяльність по виведенню нових високоврожайних та акліматизації кращих європейських сортів у відповідності до природно-кліматичних умов регіонів.

ВИСНОВКИ

Дослідження стосовно виробництва та вирощування плодів, ягід та винограду, які є важливою складовою продовольчої безпеки свідчать, що на рівні міжнародних порівнянь Україна має значно нижчі позиції від світових показників провідних країн „Великої сімки” та окремих країн Центральної Європи щодо виробництва, урожайності та площ насаджень таких сільськогосподарських культур.

На світовому ринку проявляється незначне розширене відтворення виробництва плодоягідної та виноградарської продукції, в той час як в провідних країнах „Великої сімки” та окремих країнах ЦЄ чіткої тенденції у даній сфері не спостерігається. Подальші дослідження засвідчили, що Україна, в тому числі Закарпатська область, значно відстають від досягнутих показників щодо урожайності плодів, ягід та винограду порівняно із світовими показниками та країн Центральної Європи. Тому перспективними напрямками виробництва такої продукції повинні бути світові показники та країн ЦЄ як на середньо-, так і довгострокову перспективу.

У забезпеченні продовольчої безпеки України з виробництва плодів та ягід чітко виділились десять спеціалізованих регіонів (областей), а з винограду – п'ять. Вагоме місце у забезпеченні національної продовольчої безпеки з виробництва таких видів сільськогосподарської продукції належить і Закарпатській області.

Подальші наші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження інших видів економічної діяльності в продовольчій сфері.

Література:

1. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. (Сер. „Нац. безпека”; Вип. 2).

Ергашева Г.К.МАКРОЕКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
БАНКОВСКОГО СЕКТОРА 2196**Кочетков В.М., Сирочук Н.А.**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ І ОЦІНКИ ЕКОНО-
МІЧНОГО РИЗИКУ ПІДПРИСМСТВА 2205**Ярмак О.В.**ОСВІТНІ ПОСЛУГИ: СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
В УКРАЇНІ 2211**Том ІХ****Кондрацька Л.П., Башкова Л.В.**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИСМСТВ 2219**Дробота Я.А.**

УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ ТВАРИНИЦТВА 2224

Назаренко С.А.РОЗРОБКА І ОБҐРУНТУВАННЯ ПРИНЦИПІВ КЛАСТЕ-
РИЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 2230**Гаркавий В.В.**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ
СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ КРИЗИ 2238**Ерфан В.Й.**ВИРОБНИЦТВО ТА ВИРОЩУВАННЯ ПЛОДІВ, ЯГІД ТА ВИНО-
ГРАДУ - ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ 2243**Добровольская О.П.**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХА-
НИЗМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫМ
РАЗВИТИЕМ (НА ПРИМЕРЕ АР КРЫМ) 2253**Вербицька Г.Л., Глібчук В.М.**РОЗРОБЛЕННЯ АНТИРИЗИКОВАНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
СТРАТЕГІЇ ПІДПРИСМСТВА 2260**Сохач М.А.**АНАЛІЗ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА
ПРЕДПІРІЯТТЯ 2265